

TIME AND SPACE IN INTIMIST FICTION

Dora Deniforescu

PhD. student, "Transilvania" University of Braşov

Abstract: My research, "Intimism and Degradation in the Romanian Interwar Prose", centres on a new concept, that of intimism, that cannot exist without its counterpart represented by degradation, as the two terms define each other.

Keywords: intimism, degradation, space, time, romanticism.

Poate fi spațiul intimist găsit în exterior, cu adevărat? Sau e doar o „fata morgana” ce vine din eul cel mai adânc al ființei noastre, întinzându-și fibrele la lumină, dorind să iasă din obscuritatea damnării ființei?

Autorii români interbelici au creat un spațiu intimist dispersat în mai multe ipostaze. Este un spațiu întunecat și degradat, ca în universul lui Max Blecher, de exemplu, aflat în opoziție cu spațiul pur și luminos din lumea lui Baudelaire sau Rilke, despre care vorbește Gaston Bachelard. Voi explica această opoziție în paginile următoare, deoarece voi prezenta conceptul de spațiu intimist în antiteză cu viziunea bachelardiană.

În *Adela* de Garabet Ibrăileanu spațiul intim e reprezentat de ținuturi romantice în care natura este un simbol al sacralității: „Pe unele întinderi, ceața, mai deasă și mai așezată, forma lacuri din care răsăreau copaci singuratici, ale căror umbre păreau oglindirea lor în apă. Iar în fund, spre Văratice și Agapia, înspre care se încovoia câmpia cu lacurile în pante, munții ca niște valuri de fum gros, izvorau parcă atunci din pământ, dându-ne iluzia că asistăm la originea lucrurilor.”¹

Alteori, decorul este plasat între dealurile albastre, în umbra pădurii, sau în viața secretă a pământului, pe sub piatră, pe sub copacii foșnitori ai nopții.

Și în altă parte, „cerul asfințitului se umplu emoționant cu trupul Ceahlăului, mistreț uriaș și hidos, cu capul luminat de soarele care se-ndrepta spre fundul zării.”²

Intimitate găsim și în spațiul celest din *Nuntă în cer* de Mircea Eliade, iar în *Maitreyi* de același autor, întregul univers este antrenat în călătoria intimă a iubirii.

Putem vorbi astfel despre o poetică a spațiului intim extern și una a spațiului intim intern. Spațiul intim extern este sacru sau profan, real sau imaginar, protector sau, dimpotrivă opriment, agresiv.

Spațiul intim intern este abstract (format din gânduri, emoții și sentimente) și concret (corpul uman).

În *Nuntă în cer*, spațiul intim e, de fapt, un paradis în destrămare, iar eroii sunt comparați cu Tristan și Isolda, sau cu Dante și Beatrice.

„Noi- îi spune extaziat Ilenei, Mavrodin- nu suntem o pereche din această lume...

Destinul nostru nu se împlinește aici pe pământ. Noi ne-am cunoscut numai în dragoste. Dragostea e raiul nostru, dragostea fără fruct. Întocmai ca Tristan și Isolda, ca Dante și Beatrice.”³

Timul intim este reprezentat în cartea *Nuntă în cer* de „toamna aceea lungă și

¹ Garabet Ibrăileanu, *Adela*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p.179.

² Idem, ibidem, p. 142.

³ Mircea Eliade, *Maitreyi. Nuntă în cer*, Editura pentru Literatură, București, 1969, pag. 210

frumoasă”⁴ în care eroii îndăgostiți colindă Bucureștiul, prin cartiere și mahalale noi, printre grădini publice și alei singuratece, marcând spațiul aventurii de iubire.

Un alt spațiu al intimității în volumul *Nuntă în cer* de Mircea Eliade este plaja însorită, printre stânci și nisipuri. Apoi Italia, unde dragostea devine înfrigurată și nerăbdătoare. Florența și Fiesole și Roma...

În *Maitreyi* de Mircea Eliade, spațiul intim sacru este parcul de la „Lacuri”, iar timpul intim este cel al nopții înstelate, când cei doi eroi se vor căsători în taină.

Faptul că „timpul e o iluzie” în povestirea *La țigănci* de Mircea Eliade e un indiciu clar că ne aflăm în plin intimism.

Gavrilesco, eroul principal crede că escapada lui „la țigănci” a durat doar câteva ore, dar când pleacă de la cele trei femei, descoperă că au trecut doisprezece ani.

Gavrilesco trece printr-un joc „ritualic”, un „joc al ielelor”, cum spune criticul Dumitru Micu în prefața cărții lui Mircea Eliade- ajungând în atemporal, pe tărîmul artei, în plin absurd.

Așadar, intimismul acesta magic și exotic se suprapune peste încă un intimism ludic și dinamic.

La fel, un alt teritoriu al absurdului este, după cum știm, și la Urmuz.

Dar aici absurdul nu pleacă de la magie, ci de la straniețea lumii în care trăim.

Există aici o intimitate a mecanicului și una a repetitivului.

Spațiul „întîmplărilor” urmuziene este acel „infinic mic”, un paradox specific intimismului, de altfel și o metaforă a timpului fără timp ori a spațiului „răsturnat”, în care coordonatele se inversează.

Dar să ne întoarcem și la alți autori. Max Blecher propune un spațiu intimist prin faptul că obiectele își pierd conturul lor inițial, amestecându-se pînă la omogenizare.

Chiar și spațiul și timpul se suprapun pînă la desființare. Acest amestec de forme și culori crează intimitatea blecheriană, printr-o formă unică de expresie.

Un alt autor interbelic, Mihail Sadoveanu, cu volumul *Dureri înăbușite* descrie spațiul intim al tîrgului de provincie în care, uneori ai senzația că timpul stă în loc pentru că nu se întîmplă nimic, alteori că fuge prea tare și că nu poți să-l mai oprești niciodată.

În *Poetica spațiului*, Gaston Bachelard analizează mai multe tipuri de spații și insistă asupra dialecticii înăuntru-afară și apoi asupra „fenomenologiei rotundului”.

„Cu alte cuvinte a trebuit să plecăm de la un joc de intimitate a rotunjimii.”⁵ Și aici autorul îl citează mai întîi pe Van Gogh: „viața este probabil rotundă”. Și apoi pe La Fontaigne: „o nucă mă face rotund de tot”.

Adăugînd și alte exemple, Bachelard ajunge la ideea că: „lumea e rotundă în jurul ființei rotunde.”⁶

În sfîrșit, exemplele din opera lui Rilke sunt cele mai elocvente, mai ales că scrierile poetului sunt expresia „dialecticii înăuntru-afară”, despre care vorbește și criticul Maurice Blanchot în cartea lui *Spațiul literar*.

„Poemul - și, în el poetul - este această intimitate deschisă lumii, expusă fără de rezervă ființei, este lumea, lucrurile și ființa neîncetat transformate în interior, este intimitatea acestei transformări, mișcare aparent liniștită și blîndă, dar care este cea mai mare primejdie, căci cuvîntul ajunge acum la intimitatea cea mai profundă, nu cere numai părăsirea oricărei siguranțe exterioare, ci se riscă pe sine și ne introduce în acel punct unde nu se poate spune nimic despre ființă, nu se poate face nimic, unde, neîncetat totul, reîncepe și unde a

⁴ Idem, ibidem, p.223.

⁵ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p.32.

⁶ Idem, ibidem, p.266.

muri chiar este o îndatorire fără de sfârșit.”⁷

Spațiul literar devine astfel o formă exterioară în care intimitatea își poate „expune” conținutul.

Implicit, orice formă de exprimare a sensibilității (un poem, o pictură, o simfonie etc) conține acea doză de intimitate fără de care arta nu ar putea lua ființă.

Dar să ne întoarcem la Gaston Bachelard care găsește cel puțin șapte tipuri de poetică a spațiului: casa, pivnița, podul, coliba, sertarul, cuferele, dulapul.

Metoda critică inedită bachelardiană, de a scoate din context și de a izola o imagine poetică și apoi de a o reintegra în alt context, în contextul propriei reprezentări, este paradoxală și surprinzătoare, fiind în același timp și un studiu asupra vieții noastre intime.

„Dimensiunea intimității interzice orice confuzie cu exterioritatea geometrică a spațiului, fără însă a i se opune, căci însăși opoziția interior-exterior, subiectiv-obiectiv îi este străină”⁸, aflăm din prefața cărții *Poetica spațiului* de Gaston Bachelard- o prefață scrisă de criticul Mircea Martin.

Intimitatea pare a fi exterioritatea interiorității, dacă putem folosi acest joc de cuvinte. Și dacă am împrumuta și noi de la Gaston Bachelard metoda critică, am ajunge la clasificări neobișnuite: ceea ce căutăm noi în operele literare este ideea de intimism al spațiului deschis: câmpia, poiana cu flori, pădurea fără margini, infinitul celest, spațiul irealității, imensitatea mării, doar că spațiul intim în literatura română interbelică este unul murdar, blestemat, degradat, ca la Blecher, de exemplu.

Acest tip de fenomenologie a extensiei, a expansiunii, a extazului”⁹ este utilizată de Bachelard pentru a pătrunde în spațiul intim al lui Baudelaire, ori în poezia lui Rilke.

De exemplu, reveria câmpiei la Rilke îl fascinează pe Bachelard în *Poetica spațiului*: „totdeauna s-ar putea găsi felurite nuanțe între visătorii pe care câmpia îi domolește și cei pe care câmpia îi nelinștește, nuanțe cu atât mai interesant de studiat, cu cât câmpia este adesea considerată drept o lume simplificată.”¹⁰

Iar la Baudelaire, spune tot Bachelard, imensitatea în care îngerii puneau aripi albastre în cer devine intimitate.

Se vede foarte bine că „imensitatea născută intim într-un sentiment de extaz dizolvă și absoarbe, într-un anume fel, lumea sensibilă.”¹¹

„Singurătatea nelimitată” spre care tinde Rilke, dar și „cucerirea intimității” prin imensitate, de care vorbește Baudelaire sunt metafore pe care le putem descoperi și la prozatorii interbelici români, dar sub o altă formă.

De exemplu, în *Maitreyi* de Mircea Eliade, intimitatea este regăsită în fața întregului pământ și al rodului său, unde ființa umană își pierde limitele pînă în infinitul celest.

„Cînd era lună, treceam prin pădure pînă la pîrîul din vale și întîrziem mult pe o stîncă, privind apa, strigînd: Maitreyi! Maitreyi! pînă ce oboseam și îmi auzeam glasul tot mai stins, aproape în șoaptă.”¹²

În *Adela* de Garabet Ibrăileanu, munții capătă o măreție aspră, încît simțim că avem în fața noastră, o intimitate ascunsă în înălțimi și în imensitate: „departe, la picioarele munților, ici și colo se stîngea și se aprindea mereu cîte un foc singuratic.

Iar deasupra Văratifului, în tristețea imensității, punctul strălucitor al unui luceafăr stătea să cadă dincolo de munte.”¹³

⁷ Maurice Blanchot, *Spațiul literar*, Editura Univers, București, 1980, p.106.

⁸ Mircea Martin în prefața cărții lui Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p.6.

⁹ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p. 223.

¹⁰ Idem, ibidem, p.231.

¹¹ Idem, ibidem, p.222.

¹² Mircea Eliade, *Maitreyi*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p. 142.

¹³ Garabet Ibrăileanu, *Adela*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p.77.

Opus acestui peisaj romantic există tabloul devastator al țăranilor care se pregătesc de răscoală, în volumul *Răscoala* de Liviu Rebreanu, ce aduce cu el o degradare neagră, de dincolo de moarte.

Imensitatea orizontului roșu prevestește focul ucigător care aduce nenorocire: „Joi dimineață soarele răsărea în Amara, prevestit, de zori, mai roșii ca totdeauna.

Orizontul vopsit de flăcările pămîntești se împurpura tot mai mânios pînă ce se ridică greoi globul soarelui, un cap scaldat în sînge proaspăt.”¹⁴

Este o degradare puternică la care s-a ajuns prin intensitatea unei culori, paradoxal, deschise: roșul. Comparația soarelui cu „un cap scaldat în sînge proaspăt” este foarte sugestivă în descrierea scenelor tari de luptă.

Așadar, intimitatea poate fi obținută atît prin imensitate, prin hiperbolizare cît și prin intensitate: o culoare, un sunet, o senzație multiplicată, orice este intensificat, poate provoca intimitatea de gradul II, am putea spune, pentru că aceasta este mai puternică decît intimitatea superficială de la nivelul ființei. Pentru intimitatea intensificată trebuie să coborîm în stratul de adîncime al ființei.

Ștefan Gheorghidiu, eroul din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu, pătrunde pînă în adîncul conștiinței, pentru a analiza la rece sentimentele pe care le nutrește pentru Ela, iubita lui: „Cîtă luciditate, atîta dramă”, exclamă eroul camilpetrescian, multiplicîndu-și senzațiile și emoțiile și transformîndu-le în mii de întrebări fără răspuns.

În concluzie, „fenomenologia extensiei” preluată de la Bachelard poate fi o modalitate de a pătrunde pe teritoriul intimismului în literatura română interbelică, iar studiul intensității sunetelor, a culorilor, ori a emoțiilor este încă o treaptă în atingerea intimității.

Intensitatea mirosului este din nou o cale de a ajunge la intimitate: mirosul dulăpiorului cu haine ce îți aduce aminte de copilărie, mirosul dulce de levănțică, mirosul din camera cu fructe și dulciuri...

„Numai eu, în amintirile mele din alt secol, pot să deschid dulapul cel adînc care păstrează încă, numai pentru mine, mirosul unic, mirosul de struguri care se usucă pe rogojină. Mirosul de struguri! Miros-limită, trebuie să imaginezi mult ca să-l simți.”¹⁵

Dacă asociem toate acestea cu „fenomenologia rotundului”, după aceeași terminologie bachelardiană-vom găsi, simboluri ale intimității ce creează o geometrie aparte, în care simțurile amestecate, mirosul, văzul, auzul- devin o poartă de intrare în straturile sufletești.

De exemplu, în *Femeia din fața oglinzii*, de Hortensia Papadat-Bengescu, simbolul oglinzii este cel mai important în delimitarea universului intim al personajelor feminine.

„O oglindă mare, aplecată, îi azvîrli imaginea ei clară. Își regăsi în sfîrșit, adevărata înfățișare și cu ea odată pasul, și cu ea sufletul.”¹⁶

Tot în proza Hortensiei Papadat-Bengescu, imaginea mării, care ne dă o senzație de rotunjime ne provoacă și simțul olfactiv pentru a percepe mirosul de aer sărat.

„Apele mie îmi dau toate fericirile pe cari alții le cer ființelor. Vreodată, pe vreun altar al mărilor, aș fi putut fi o preoteasă, castă de viață omenească, amantă pasionată a mării. Sufletul meu-azi ingrat și cam crud-simțea gustul ce-l are picătura amară, dar parfumată și totuși, delicioasă a trădării. Marea Neagră, cu furtunile ei, cu răzbunările ei, cu bunătățile ei trecute, o înșelam...”¹⁷ (*Ape adînci*)

Pe lîngă „oglinză” și „mare” am găsit și alte imagini-simbol din „intimitatea rotundului” în proza interbelică română: lacul, bulboana, iazul(universul acvatic), pîlnia (simbol urmuzian), bolta cerească, luna, stelele, soarele, (univers celest), gura, ochii, (corpul

¹⁴ Liviu Rebreanu, *Răscoala*, Editura Eminescu, 1981, p.291.

¹⁵ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p.45.

¹⁶ Hortensia Papadat-Bengescu, *Scrieri*, Editura Minerva, București, 1972, p.287.

¹⁷ Idem, ibidem, p.37.

omenesc), bujorul, margareta, floarea-soarelui (universul floral).

Simțim acest lucru pînă în adîncul ființei noastre. Cum altfel, cînd ne situăm în „rotunjimea ființei, și trăim „în rotunjimea vieții asemenea nucii care se rotunjește în coaja ei”¹⁸, după cum spune criticul Gaston Bachelard.

Aceste simboluri de diferite categorii readuc spațiul intim la pură geometrie, pentru ca apoi să-l refacă pentru o nouă ordine universală.

Imensitatea din care ia naștere intimismul poate avea și un revers: miniatura sau, mai putem spune noi: gulliverizarea spațiului intim.

În *Adela* de Garabet Ibrăileanu, spațiul intim e proiectat în copilărie: „Seara, mă ducea în toate odăile pe unde avea „copii” culcați prin paturi liliputane, prin cutii de botine ori de tutun, iar cei mai oropsiți de soartă, prin locuri mai puțin confortabile.”¹⁹

Pentru Bachelard, „Imaginația” domină „Reprezentarea” în cazul miniaturilor: „Posed cu atît mai deplin lumea, cu cît mă pricep mai bine să o miniaturizez. Dar, procedînd astfel, trebuie să înțelegem că în miniatură valorile se condensează și se îmbogățesc. Nu e de ajuns o dialectică platoniciană a lui mare-mic pentru a cunoaște virtuțile dinamice ale miniaturii. Trebuie să depășim logica pentru a trăi ceea ce este mare în mic.”²⁰

Așadar și prin miniatură se poate ajunge la intimism. Atît că miniaturizarea este un proces al cărui rezultat e ființa introvertită.

Imensitatea intimă conduce la „expansiunea ființei”, cum ar spune Bachelard sau la extrovertire. Ființa se dă întregului univers, își extinde limitele în infinit.

Iar intimitatea prin intensitate spunem noi, te poate face să simți clipa esențială a existenței tale, experiența unică și „revelatoare” a ființei tale.

“Imensitatea este în noi. Ea este legată de un soi de expansiune de ființă, pe care viața o înfrînează, pe care prudența o oprește, dar care reîncepe în singurătate. Îndată ce stăm nemișcați suntem altundeva; visăm într-o lume imensă. Imensitatea e mișcarea omului nemișcat. Imensitatea e unul dintre caracterele dinamice ale reveriei liniștite.”²¹

Imensitatea, intensitatea și miniatura sunt astfel, modele de explorare a sufletului omenesc și drumuri deschise către intimism în literatura română interbelică.

BIBLIOGRAPHY

- BACHELARD, GASTON, **Poetica spațiului**, Editura Paralela 45, Pitești, 2005
 BLANCHOT, MAURICE, **Spațiul literar**, Editura Univers, București, 1980.
 ELIADE, MIRCEA, **Maitreyi, Nuntă în cer**, Editura pentru literatură, București, 1969.
 IBRĂILEANU, G. , **Adela**, Editura pentru Literatură, București, 1966.
 PAPADAT-BENGESCU, HORTENSIA, **Scrieri**, Editura Minerva, București, 1972
 REBREANU, ION, **Răscoala**, Editura Eminescu, București, 1981.

¹⁸ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p. 260.

¹⁹ Garabet Ibrăileanu, *Adela*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p.13.

²⁰ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p.179.

²¹ Idem, ibidem, p. 192.